Prikaz

Emmanuel Todd
Der Westen im Niedergang. Ökonomie, Kultur und Religion im freien Fall

Westend Verlag, Neu-Isenburg, 2025., 350 str.
[*La Défaite de l'Occident*, 2024.]

Knjiga francuskog povjesničara i antropologa Emmanuela Todda, čiji bi se naslov na hrvatski jezik mogao prevesti kao *Propadanje Zapada. Ekonomija, kultura i religija u slobodnom padu*, nije samo novo tumačenje ruske agresije na Ukrajinu, nego je i nova analiza demografskih, ekonomskih i političkih procesa na Zapadu. Do pisanja ovog prikaza knjiga je s francuskog prevedena na desetak jezika, a uskoro se očekuje i prijevod na engleski. No već sada je jasno da se radi o knjizi koja će, poput Spenglerove *Propasti Zapada*, postati klasično djelo. "Paradoks ove knjige je", piše Todd, "da će nas, počevši od jedne ruske vojne akcije, dovesti do krize na Zapadu." U brojnim intervjuima koje je dao povodom ove knjige Todd je naglasio da je pripadnik historiografske škole francuskih "Anala" koja u istraživanjima polazi od analize "struktura dugog trajanja".

Emmanuel Todd postao je poznat po eseju "La Chute finale: Essai sur la décomposition de la sphère Soviétique" ("Konačni pad. Esej o raspadu sovjetske sfere") objavljenom 1976. godine. U toj je studiji na temelju demografskih podataka predvidio propast Sovjetskog Saveza. Veliku je pozornost izazvala i njegova knjiga *Kraj imperija*, u kojoj piše o krizi Sjedinjenih Država.

Todd smatra da je rat u Ukrajini ukazao na niz iznenađujućih činjenica. Kao prvo iznenađenje navodi izbijanje rata u Europi u punom razmjeru. No istaknuo je da se to smatra iznenađenjem zbog toga što je Rusija u nekoliko navrata jasno istaknula da neće dozvoliti širenje NATO saveza na Ukrajinu. Drugo je iznenađenje da se radi o posrednom sukobu između Rusije i Sjedinjenih Država unatoč činjenici da su Sjedinjene Države Kinu smatrale svojim glavnim neprijateljem. Treće je iznenađenje žestok vojni otpor Ukrajine. Četvrto je ekonomska stabilnost Rusije usprkos sankcijama. Peto, potpuna podređenost zemalja Europske unije političkoj volji Sjedinjenih Država. Šesto, neočekivan angažman Velike Britanije i skandinavskih zemalja kao glavnih protivnika Rusije. Sedmo, slabost američkog vojno-industrijskog kompleksa, koji nije u stanju zadovoljiti vojne potrebe Ukrajine. Osmo, usamljenost Zapada, koji je ostao bez podrške država globalnog Juga i muslimanskog svijeta te, što je najvažnije, Kine i Indije, koje se nisu pridružile politici sankcija. Rat je pokazao da većina država svijeta odbija prihvatiti stav Zapada da se radi "o ničim izazvanoj agresiji". Deveto je iznenađenje, naglašava Todd, ideologijska usamljenost Zapada i njegova nesposobnost da se suoči s vlastitom izolacijom. Skrivanje iza fraze "međunarodna zajednica" nije pomoglo. Konačno, deseto iznenađenje, ujedno i geopolitički presudno, tvrdi Todd, jest predstojeći poraz Zapada. Naravno, ishod rata ne može se pouzdano znati, ali Todd se na to ne obazire, nego navodi kako svoju teoriju o propasti Zapada tematizira na aksio-

matski način. Dakle, radi se o postulatu iz kojeg se mogu izvoditi teoremi, ali on sam ne može se dokazati. Zapad propada, tvrdi Todd, zato jer propada njegov najvažniji povijesni izum, nacionalna država. Smatra da Francuska, Velika Britanija i Sjedinjene Države, a ni ostale zemlje Zapada – one pod američkom kontrolom – više nisu nacionalne države, jer više nemaju kulturu sa zajedničkim vrijednostima, a ni minimalnu privrednu autonomiju. Tvrdi da se danas nalazimo u "drugačijem svijetu, novom mentalnom prostoru, koji moramo definirati, proučiti i razumjeti". On to čini uvjerljivo, navođenjem niza egzaktnih podataka koji ukazuju na demografsku, ekonomsku i duhovnu krizu Zapada. Podaci koje donosi su neporecivi, a ponekad i šokantni, poput onog da je smrtnost djece veća u Sjedinjenim Državama nego u Rusiji. Na tom temelju Todd gradi "novu viziju geopolitike i povijesti". Započinje provokativno, tezom da je protestantska religija mrtva, pa nihilizam predstavlja glavnu karakteristiku današnjeg "duha vremena" na Zapadu. Nihilizam se očituje u nagonu za svekolikim razaranjem i negiranju svakog pokušaja da se svijet objasni pomoću racionalnih uvida.

Smatra da je upravo nihilističko negiranje stvarnosti dovelo do pogrešnih procjena ishoda rata u Ukrajini. Nije se uočilo da snaga Rusije počiva na ideji državnog suvereniteta i da se ne može mjeriti isključivo pomoću koncepta BDP-a. To je spriječilo Zapad da shvati zašto Rusija, s relativno skromnim BDP-om, može "proizvesti više oružja nego zapadni svijet". Todd uvjerljivo opovrgava iluzije velikog dijela zapadne politike o propasti Rusije. Navodi niz podataka o smrtnosti, alkoholizmu, ubojstvima i samoubojstvima koji pokazuju da je situacija u Putinovoj Rusiji znatno bolja nego u vrijeme Jeljcina. Napominje da se snaga Rusije temelji na tomu što ima velik broj inženjera i što je najveći izvoznik pšenice na svijetu.

Todd je precizan i u analizi Ukrajine. Pokazuje kako je odlučan ukrajinski otpor iznenadio Rusiju jer je ruska politika polazila od pogrešne pretpostavke da Ukrajinci nisu nacija ili da većina ukrajinskog stanovništva osjeća duboku povezanost s Rusijom. Todd smatra da je takav stav pogrešan i ističe da su Ukrajinci posebna nacija, ali da zbog unutarnjih identitetskih podjela nisu uspjeli izgraditi funkcionalnu državu. Podjele je ilustrirao kartama ukrajinske izborne geografije. Rezultati izbora iz 2010. pokazuju da u identitetskom smislu postoje dvije Ukrajine. U zapadnoj i središnjoj Ukrajini uvjerljivo je pobijedila prozapadna Julija Timošenko, a na istoku zemlje pobijedio je proruski Viktor Janukovič. A slična se situacija ponavljala u svim izbornim ciklusima. Presudna za sudbinu Ukrajine bila je 2014. godina, kad je srušena legalno izabrana vlada. To je značilo i kraj ukrajinskih "demokratskih nada". Analizu je zaključio tezom da će se nakon pobjede Rusije u ukrajinskoj kulturi razviti "antiruski nihilizam".

Središnji je dio knjige poglavlje "Što je Zapad". Možda je njime i trebalo početi analizu. Ako je Zapad poražen, odnosno propada, treba se zapitati što to propada. Todd ističe da Zapad neće nestati, da će i dalje imati veliku moć, ali da više neće moći biti vladar svijeta. U Zapad ubraja zemlje s liberalno-demokratskim poretkom, sa slobodnim tržištem i s razvijenim obrazovnim sustavom. Smatra da je u oblikovanju tih značajki Zapada ključnu ulogu imala protestantska religija. Ali njego-

vo naglašavanje važnosti protestantizma nije uvijek uvjerljivo. Nije li Francuska, nedvojbeno zapadna zemlja, katolička? Iz neprilike se "izvukao" tvrdnjom da se Francuska "zbog svojeg neposrednog susjedstva" uspjela održati u sferi "pretežno protestantskog Zapada". Dvojben argument. Naime, francuski uspješni razvojni put nije određen protestantskim okruženjem, nego prosvjetiteljskom vjerom u znanost, tehnički napredak i slobodu čovjeka. No Todd to ne tematizira, nego se u potpunosti posvećuje analizi protestantizma. Ističe da protestantska religija polazi od stava da postoje ljudi koji su od Boga izabrani i oni koji su prokleti. Dakle, da prema tom vjerskom učenju svi ljudi nisu jednaki. Navodi kako protestantska ideja nejednakosti dovodi do prihvaćanja sustava nemilosrdne konkurencije. No ako je tomu tako, zašto se u skandinavskim protestantskim državama razvila snažna socijalna država? Ponovo se pokazuje da "strukture dugog trajanja" nisu uvijek prikladne da bi se objasnilo suvremenu politiku. Drugi stup Toddove teorije je analiza strukture obitelji. Tvrdi da "nuklearna obitelj", koju čine domaćinstvo u kojem žive samo roditelji i djeca, priprema pojedinca na prihvaćanje liberalizma. No istovremeno zastupa tezu da u "angloameričko-francuskoj tvrdoj jezgri", koja je stvorila liberalnu demokraciju i u kojoj dominira "nuklearna obitelj", taj poredak danas propada. Pritom nije objasnio što se događa sa strukturom obitelji, je li ona ista ili se mijenja. Treba naime postaviti pitanje zašto je liberalna demokracija ugrožena i u državama u kojima "nuklearna obitelj" dominira.

Poput Ralfa Dahrendorfa i Wolfganga Streecka, Todd smatra da je nacionalna država jedni mogući prostor demokracije, pa se njezinim potiskivanjem od nadnacionalnih entiteta potiskuje i liberalna demokracija. A postojeću napetost između liberalnog i demokratskog načela Todd tumači kao konflikt između elitizma i populizma. Smatra da današnje vladajuće elite više ne zastupaju narod, pa je liberalnu demokraciju zamijenila liberalna oligarhija. Liberalnu oligarhiju definirao je kao poredak u kojem se manjine štite, a najbolje zaštićena manjina je jedan posto najbogatijih. Zbog toga je svaki pobjednik izbora prisiljen provoditi volju oligarha, odnosno financijskog kapitala i korporacija.

U svojoj analizi religije navodi kako je ona na Zapadu prošla kroz tri razdoblja. Razdoblje "aktivne religije", kad protestantizam prožima cjelokupni život zapadnog čovjeka. Razdoblje "*zombie* religije", kad se obavljaju glavni religijski rituali (krštenje, vjerski brak itd.), ali se rijetko ide na bogoslužje. Danas je na Zapadu, ističe Todd, nastupilo razdoblje "nestanka kršćanstva". Smatra da je taj proces u zapadnoj Europi nastupio početkom 2000-tih, kad je brak osoba istog spola zakonski izjednačen s brakom osoba različitog spola, dok su istočna Europa i Italija još uvijek u stanju "*zombie* religije".

Poraz Zapada Todd objašnjava i na primjeru pada industrijske proizvodnje. Navodi da Njemačka prestaje biti nacija inženjera i velike industrije, a isti se procesi odvijaju i u Velikoj Britaniji. Štoviše, Todd čak tvrdi da je Velika Britanija na putu da prestane biti nacija, jer se u toj zemlji oblikovalo sasvim novo društvo. Grafikonima je pokazao kako se nakon uvođenja neoliberalnih mjera u Britaniji godinama smanjuje životni vijek i stalno pada razina industrijske proizvodnje. Navodi podatak da je u Britaniji 2012. u industriji radilo

samo 18% zaposlenih, u Njemačkoj 28%, u Italiji 27%, a u Japanu 24%. Todd donosi uznemirujući podatak da su britanska djeca, prema podacima iz 2019. godine, zbog neuhranjenosti bila nižeg rasta od djece iz drugih zemalja zapadne Europe. Smatra da su izneseni podaci jasan dokaz da postoji jaka veza između socijalne države i zdravog društva. S obzirom na to da socijalna država u Britaniji više ne postoji, Todd tvrdi da ona sve više počinje nalikovati na zemlje "trećeg svijeta". Britansko poticanje ukrajinskog rata Todd pokušava objasniti identitetskim lomovima u britanskom društvu i naciji, ali na kraju priznaje da britanska politika u Ukrajini ima iracionalnu dimenziju, koju ne može shvatiti.

Nastoji objasniti i razloge ulaska Švedske i Finske u NATO. Formula o ruskoj prijetnji mu ne izgleda dovoljno uvjerljivo, pa poseže za svojom čarobnom formulom o nestanku protestantizma. No vidi da to nije dovoljno dobro objašnjenje, pa se bavi psihologiziranjem te tvrdi da je Švedska ušla u NATO zato da ne ostane usamljena neutralna država okružena članicama NATO saveza. Tako je problem usamljenosti postao uzrok geopolitičkih promjena. Pokazalo se da Todd, kad mu strukture dugog trajanja i teorije identiteta ne pomažu, poseže za površnim psihologiziranjem. Puno je zanimljivija, a i aktualna njegova analiza odnosa između zapadnih država. Ističe "Five Eyes", klub država koji uz SAD čine Ujedinjeno Kraljevstvo, Kanada, Australija i Novi Zeland te koji u obavještajnom smislu služi SAD-u, kao i usku povezanost Danske. No danas svjedočimo da Trumpova politika prema Danskoj, tj, Grenlandu i Kanadi, to obavještajno savezništvo dovodi u pitanje. To se ne može objasniti strukturama dugog trajanja, a ni međunarodnim pravom. Jasno je da je politika nadvladala pravo.

Za Toddovu teoriju o propadanju Zapada ključna je njegova analiza okolnosti u SAD-u, središnjoj zemlji Zapada. Analizu započinje podatkom prema kojem su Sjedinjene Države jedina zemlja Zapada u kojoj smrtnost djece raste i životni vijek se skraćuje. Smatra da to ruši etičke osnove društva i dovodi do toga da nihilizam postaje ključnom značajkom američkog duhovnog života. Todd tvrdi da su uzrok nihilizma osobite značajke američkog protestantizma. Primijetio je kako unutar protestantizma u Sjedinjenim Državama sve više jača smjer evangelikalizma. Riječ je o tumačenju vjere koje, suprotno od klasičnog protestantizma, gaji neprijateljstvo prema znanosti i vrijednostima obrazovanja. Todd navodi kako u evangelikalističkom tumačenju vjere Bog nije tu da bismo mu služili, nego da bi vjernicima donosio duhovnu i materijalnu korist. Smatra da takvo stajalište dovodi do patološkog narcizma i da ruši klasične protestantske vrijednosti u kojim se, uz individualizam, naglašava i vrijednost služenja zajednici. Kao daljnji dokaz sloma američkog društva navodi broj zatvorenika. U SAD-u je na stotinu tisuća stanovnika 531 zatvorenik, u Rusiji 300, u Ujedinjenom Kraljevstvu 143, u Francuskoj 105, u Njemačkoj 67, a u Japanu 34. Kao naredni dokaz duhovnog sloma Sjedinjenih Država navodi masovnu nasumičnu pucnjavu i velik broj pretilih.

Prema Toddovom mišljenju, Sjedinjene Države više nisu liberalna demokracija, nego su postale liberalna oligarhija. Američku politiku više ne vode odgovorne elite, koje su dijelile protestantske vrijednosti, cijenile marljiv rad i obrazovanje,

slale svoju djecu u vojsku, plaćale poreze, a njihove moralne vrijednosti nisu se razlikovale od onih koje su dijelili široki slojevi društva. Uz moralni pad, Todd pokazuje kako u Americi pada industrijska proizvodnja. Ukazao je i na veliko zaostajanje SAD-a u proizvodnji strojeva. Donosi podatke koji pokazuju da u toj proizvodnji vodi Kina, čija je proizvodnja 2018. godine iznosila 24,8% svjetske. Iste godine proizvodnja SAD-a iznosila je svega 6,6% svjetske.

Nakon što je ukazao na promjene u društvu, politici i ekonomiji Sjedinjenih Država, Todd se vraća analizi situacije povezane s ruskom agresijom na Ukrajinu. Navodi da se samo manji dio država odlučio uvesti sankcije Rusiji. Smatra da se to dogodilo jer je niz država vidio da je globalizacija samo novi, blaži oblik kolonijalizma. Istovremeno Zapad, zarobljen u svojem liberalizmu, nije osvijestio da se u "ostatku svijeta" u obitelji njeguju kolektivne i autoritarne vrijednosti potpuno suprotne zapadnjačkoj LGBTQ ideologiji.

U zaključnim poglavljima Todd donosi kronologiju proširenja NATO saveza te vanjske politike Rusije, SAD-a i Europske unije. Tvrdi da će pobjeda Rusije dovesti do novih geopolitičkih odnosa u svijetu. Zanimljiva je njegova teza da uzrok ruske agresije na Ukrajinu nije isključivo politika SAD-a, nego da je EU, predvođen Njemačkom, ponudom trgovinskog sporazuma s Ukrajinom potaknuo sukob između prozapadnog i proruskog dijela Ukrajine. Todd smatra da je zapravo EU potaknuo sukob unutar Ukrajine koji je omogućio da vlast preuzmu zapadnoukrajinski nacionalisti. Tezu o vladavini zapadnih Ukrajinaca Todd je dokazao podacima o regionalnoj pripadnosti ukrajinske političke, vojne i ekonomske elite.

Toddova teorija o propadanju Zapada temelji se na dobroj analizi ekonomskih, demografskih, religijskih i ideologijskih promjena na Zapadu. Pokazao je kako je pretjerani liberalizam postao porok Zapada jer je pojedinca "oslobodio" od autoriteta obitelji, zajednice, religije i nacionalne države. Na taj je način pojedinac ostao bez autoriteta koji su mu potrebni za organizaciju društvenog života. Zbog toga se Zapad ispraznio od smisla, a njegovim je duhovnim životom zavladao nihilizam. No iako Todd donosi provjerene podatke, nedostaje mu teorijsko objašnjenje političkih i društvenih procesa. Naime, "strukture dugog trajanja" i značajke obitelji nisu uvijek prikladne da bi se objasnilo suvremenu politiku. Mađarska se politika ne može objasniti isključivo strukturalnim razlozima, bez politika Viktora Orbana ona bi bila bitno drugačija. To ukazuje na unutarnju logiku koja odlikuje svaki politički proces.

Naravno, podatke o propadanju Zapada može se čitati u drugačijem ključu, pa reći da se Zapad samo mijenja. Ali nedvojbeno je da su te promjene jasan dokaz da vrijeme globalne dominacije Zapada prolazi. Toddova analiza stoga nam omogućuje ne samo da bolje razumijemo geopolitičke posljedice rata u Ukrajini nego i da steknemo uvid u duhovne, ekonomske i društvene promjene na Zapadu. Njegov prikaz američkog društva odlično objašnjava Trumpov izborni uspjeh i nestanak moći klasičnih konzervativaca kakav je bio John McCaine. Trumpova bezobzirna politika dokaz je nove geopolitičke stvarnosti opisane u knjizi, a doneseni podaci

odličan su dokaz klasične teze da se politički fenomen oblikuje u društvu.

Treba zaključiti da je Todd napisao dobru, uznemirujuću knjigu, jasnih teza, kojom je uvjerljivo pokazao kako ulazimo u novo doba.

Tihomir Cipek
Sveučilište u Zagrebu,
Fakultet političkih znanosti

Prikaz

Timothy W. Ryback
Uvod u katastrofu: Hitlerov završni pohod na vlast

Stilus, Zagreb, 2025., 332 str.

"Često se kaže da je Weimarska Republika umrla dvaput. Ubijena je, a potom je počinila samoubojstvo. U tom ubojstvu nema mnogo nepoznanica. Hitler se zarekao da će uništiti demokraciju uz pomoć demokratskih procesa, i uspio je u tome" (str. 1). Ovim riječima američki povjesničar Timothy W. Ryback započinje svoje epohalno djelo o prijelomnih šest mjeseci neposredno prije dolaska nacionalsocijalista na vlast u Njemačkoj. Knjiga *Uvod u katastrofu: Hitlerov završni pohod na vlast* u dvadeset i dva poglavlja obrađuje politički turbulentan period Weimarske Republike od srpnja 1932. do siječnja 1933. godine, a u središtu zbivanja su Paul von Hindenburg, Kurt von Schleicher, Franz von Papen, Alfred Hugenberg, Gregor Strasser i, naravno, Adolf Hitler. Timothy W. Ryback američki je povjesničar koji se specijalizirao za europsku povijest 20. stoljeća, s posebnim naglaskom na Weimarsku Republiku. Suosnivač je i ravnatelj Instituta za povijesnu pravdu i pomirenje u Haagu, a bio je i zamjenik direktora Centra za istraživanje Holokausta u Parizu. Autor je više knjiga koje istražuju korijene nacističke ideologije i njezine posljedice. Među njima se ističu *Hitler's Private Library* (2008.) i *The Last Survivor* (1999.). Ryback redovito piše za ugledne svjetske časopise i novine, uključujući *The New Yorker*, *The Atlantic*, *The New York Times* i *The Wall Street Journal*.

Knjiga započinje poglavljem "Zagledan u zvijezde" koje služi kao svojevrstan uvod u kompleksnu problematiku postizbornog previranja u Weimarskoj Republici. Na izborima za Reichstag održanima 31. srpnja 1932. godine, unatoč javnom trijumfalizmu zbog rezultata, Hitleru je i dalje nedostajalo 14 postotnih bodova do apsolutne većine i neospornog prava na vlast. Ovdje Ryback daje kratke biografske crtice predsjednika Hindenburga te navodi kako su ga 1914. pozvali da prekine mirovinu kako bi služio zemlji i Kaiseru u Velikom ratu, da bi se ponovno umirovio 1918., ali su ga iznova pozvali u službu 1925., ovaj put kao predsjednika Reicha. Hindenburg se namjeravao umiroviti u proljeće 1932., nakon što dovrši prvi sedmogodišnji predsjednički mandat, no kancelar Brüning uvjerio ga je da ostane na funkciji još dvije godine kako bi omogućio stabilizaciju njemačkog gospodarstva i političke situacije. U nastavku autor opisuje prvi susret Hindenburga i Hitlera iz listopada 1931. godine. Tom prilikom Hitler